

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертацію
Онатій Анастасії Віталіївни «Синтаксична організація
складнопідрядних займенниково-співвідносних речень
несиметричної структури», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська
мова (Вінниця, 2018. – 230 с.)

У сучасній синтаксичній науці реченнева структура розглядається як багатоаспектне і багаторівневе явище. Найпопулярнішим є прагнення розрізнити два аспекти: конструктивний (статичний) та комунікативний (динамічний). Комунікативна будова речення характеризується незалежністю від формально-граматичної. Зауважимо, що вона визначається мовним контекстом, комунікативним завданням, що виникає в цьому контексті і щодо якого речення зорганізовує порядок своїх компонентів і відбувається наголошення певного елемента. На сучасному етапі розвитку лінгвістики саме мовленнева діяльність людини є об'єктом інтенсивних досліджень. Дослідники все частіше звертаються у своїх вченнях до розуміння синтаксичної організації речення з позиції збагачення, удосконалення мовленневого тексту новими формами і засобами передавання думок, почуттів, забезпечуючи носіїв літературно обробленими та стилістично вдалими формами, які відповідають сфері спілкування.

Актуальність наукової розвідки А.В.Онатій не викликає жодних сумнівів, оскільки, попри тривалу історію досліджень складнопідрядного речення, до сьогодні є такі його різновиди, які не мають остаточного потрактування в граматиці або ж схарактеризовані спорадично. До них, зокрема, належать займенниково-співвідносні речення. Такі речення, безумовно, вимагають не тільки структурного, але й комунікативного (функційного) аналізу. У працях традиційного, логіко-граматичного, напряму займенниково-співвідносних речень не вияскравлено як особливого типу складнопідрядних, натомість їх розглянуто з-поміж підметових, присудкових, додаткових, означальних та обставинних (Ф. Буслаєв, М. Греч, І. Давидов, В. Сімович, С. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер). Л. Булаховський, О. Пешковський та інші представники формально-граматичного напряму синтаксису розглядають речення з опорним прономінативом з-поміж речень сполучникового і відносного підпорядкування. Загалом науковці першої половини ХХ століття не враховували значення співвідносних слів в утворенні окремого різновиду

складнопідрядних речень, а спиралися на ті відношення між змістом головної та підрядної частин, які сформовано без участі займенниково-кореляційного синтаксичного механізму. Тому цілком закономірно, що поняття “займенниково-співвідносне речення” вперше потрактовано з огляду на комплексну специфіку його ознак у студіях представників семантико-синтаксичного напрямку синтаксису (В. Белошапкової, С. Ломакович, Л. Максимова, М. Поспелова, І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської та ін.).

Відсутність деталізації й комплексного аналізу, як справедливо зазначає здобувачка, спричиняє той факт, що речення, побудовані за однаковою формальною моделлю, науковці трактують як одиниці, що належать до різних типів. Така ситуація здебільшого пов'язана зі складністю кваліфікувати несиметричні одиниці, адже в цих структурах остаточно не з'ясовано механізму взаємодії елементів корелятивного блоку та реалізації прислівно-кореляційного зв'язку. Тому певні типи несиметричних займенниково-співвідносних речень опиняються поза системою (наприклад, одиниці, у яких семантична відповідність між корелятом і релятом не є повною або речення з транспонованими прономінативами).

У сучасних наукових розвідках автори вибудовують типологію таких речень, спираючись на симетричність їхньої структури, тобто семантичну тотожність корелята й релята – ту засадничу характеристику, яку запропонували й розвинули представники функційно-категорійної граматики (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, В. Ожоган, Р. Христіанінова, Л. Шитик та ін.).

Актуальність дослідження зумовлена також і потребою комплексно проаналізувати складнопідрядні займенниково-співвідносні речення несиметричної структури у взаємозв'язку їхніх формально-граматичних та семантико-синтаксичних ознак, чітко окреслити умови несиметричності, визначити межі цих одиниць, удосконалити характеристику прислівно-кореляційного зв'язку, з'ясувати функції елементів корелятивного блоку, визначити ядрову та периферійну зони цих одиниць.

Коли читаєш роботу комплексно, прагнеш побачити насамперед унікальність її попри констатацію всього того найкращого, що зібрано з найавторитетніших наукових джерел, перспективність та сфери застосування дослідженого. Тому позитивним відзначаємо те, що дисертантка сміливо, на наш погляд, аналізуючи відомі вже класифікації щодо потрактування підрядних структур, висловлює своє бачення

проблеми, аргументовано доводить проанонсовані у Вступі контрольні моменти. Все це свідчить про те, що ми маємо дослідження, у якому вперше в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз складнопідрядних займенниково-співвідносних несиметричних речень на формально-граматичному та семантико-синтаксичному рівнях.

Рецензована робота безпосередньо пов'язана з науковими напрямами діяльності кафедри української мови Національного університету "Києво-Могилянська академія" "Українська мова: історія і сучасність" (с.17).

Джерельною базою дослідження є картотека займенниково-співвідносних несиметричних речень (4500 одиниць), зафіксованих у художніх творах українських письменників ХХ – ХХІ ст., текстах наукового (статтях, монографіях) та масмедійних жанрів, офіційно-ділового стилів.

Мета дослідження – потреба випрацювати семантико-синтаксичну класифікацію складнопідрядних займенниково-співвідносних несиметричних речень у сучасній українській мові, спираючись на особливості їхньої формально-граматичної організації.

Завдання, які є логічною реалізацією мети, уможливили постановня чіткої, аргументованої структури опонованої праці. Анастасія Віталіївна Онатій здійснила ґрунтовний аналіз лінгвістичної сутності понять «симетрія», «асиметрія» з огляду на класифікацію займенниково-співвідносних речень; визначила інвентар формально-граматичних засобів утворення корелятивного блоку; окреслила особливості механізму прислівно-кореляційного зв'язку в несиметричних реченнях.

Рецензоване дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до них та висновків до всієї роботи, списку використаної літератури, списку джерел та додатків (їх у роботі п'ять).

У І розділі (сс.22-67; сс. 4-8 автореферату) – *Статус займенниково-співвідносних речень несиметричної структури в синтаксисі* – дисертантка ґрунтовно проаналізувала питання, що стосується визначення основного критерію класифікації займенниково-співвідносних речень – симетричності їхньої структури; довела ефективність розмежування двох підходів щодо аналізу досліджуваних речень з погляду визначення симетрії 1) як кількісної відповідності предикативної та пропозитивної будови речення і 2) як явища семантичної відповідності корелята та релята в контексті побудови класифікаційної матриці займенниково-співвідносних речень.

Дисертантка торкається проблеми кваліфікації займенниково-співвідносного речення несиметричної структури (сс. 22-31); подає історію вивчення зазначених структур (сс.31-52); репрезентує класифікаційну схему досліджуваних конструкцій (сс.52-59), зупиняючись докладно на методологічних аспектах дослідження (п.1.4).

II розділ – *Формально-граматична організація займенниково-співвідносних речень несиметричної та напівсиметричної структури* – присвячений ґрунтовному аналізу засобів вираження прислівно-кореляційного зв'язку (п.2.1), тлумаченню специфіки згаданого зв'язку у займенниково-співвідносних реченнях (п.2.2)(сс. 67-99 та сс.8-9 автореферату).

Цілком аргументованим, ємним за змістом та чітко структурованим є тлумачення щодо реалізації у мовленні прономінатива *те*, який може функціонувати у двох виявах (як нівельований компонент і як актуалізований засіб вираження).

Конструкції з корелятами *так, настільки, стільки*, а також *такий і той* (п.3.1 та 3.2) є предметом аналізу III розділу роботи – *Семантико-синтаксична організація ядерної зони займенниково-співвідносних несиметричних речень* (сс.100-125 та сс. 9-11 автореферату). Чимало уваги у цьому розділі присвячено проблемі реалізації в ядерній зоні синкретичних семантико-синтаксичних відношень із зазначеними корелятами (це можуть бути адевербіальні відношення способу дії та ірреального порівняння; міри й ступеня, наслідку і мети); несиметричне поєднання з релятами адвербіального лоркативного та темпорального значення властиве також у реченнях з дійсними корелятами *той, отой*. Прикметно, що Анастасія Віталіївна подає в цьому та інших розділах апробацію саме тих моментів, які вияскравлено у кожному конкретному розділі (наприклад: сс.99, 125).

IV розділ – *Семантико-синтаксична організація неядерних зон займенниково-співвідносних несиметричних речень* – це спроба дисертантки подати ґрунтовний аналіз напів'ядерної (с.126-153), периферійної (с.153-175) та перехідної (с.175-185) зон займенниково-співвідносних речень несиметричної структури (автореферат – сс.11-15). Велика кількість прикладів, детальна класифікація зазначених речень уможливили повне та всебічне адекватне сприйняття займенниково-співвідносних несиметричних речень із корелятивним блоком *те – що*, репрезентованого у моделях із шестивідмінковою реалізацією синсемантичного займенника *те*. Саме потрактування перехідної зони – перехідних одиниць, що мають статус проміжних між займенниково-

співвідносними реченнями симетричної та несиметричної структури, є, на наш погляд, цікавим і актуальним доповненням до тлумачення нерозчленованих підрядних конструкцій.

Віддаючи належне аргументованому потрактуванню запропонованих дисертанткою проблем та визначаючи наукову розвідку Анастасії Віталіївни як цілісну, виважену та логічно викладену працю, дозволимо собі подати певні міркування та зауваження.

1. Дисертантка ґрунтовно пояснює застосування ознак «симетрія» / «асиметрія» до класифікації займенниково-співвідносних речень, подаючи опис інструментарію виокремлення зазначених структур з-поміж підрядних речень. Відзначаємо, що опрацьовано чимало наукових праць, у яких (і це закономірно з огляду на визначення статусу таких одиниць) виявлено переваги та недоліки бачення лінгвістами природи таких речень. Імпонує те, як здобувач прагне з'ясувати місце несиметричних структур у системі складнопідрядних речень, сміливо уточнюючи і / або доповнюючи вже відомі класифікації (сс.23,47 та ін.). Аналіз супроводжується цікавими ілюстраціями. Однак певні положення подекуди залишаються без пояснення, як-от: на с. 52 Анастасія Віталіївна подає таке речення: *У роті вмить пересохло так, ніби я щойно прожувала пригоріцу паперу (С.Андрухович)*, виділяючи в ньому блок – *так, ніби* і зазначаючи про наявність у цьому реченні атрибутивної (спосіб дії (хоча варто було б говорити про міри і ступеня)) та порівняльної семантики. Хотілося б детальнішого тлумачення вибору дисертанткою такої (саме атрибутивної) характеристики смислових відношень. Зрозумілим також є прагнення А.В.Онатій (фактично, у всій роботі) підкреслити синкретичний характер досліджуваних структур, проте не зовсім чітко випрацьований механізм детермінування таких відношень, чому саме тут є ті чи ті відношення: ми враховуємо корелят, напр., *так* (обставинний) чи ми залучаємо ще й релят *ніби* (порівняння), або ж ми, враховуючи все речення складне, його семантику, тобто те, що хоче сказати адресант, а має почути адресат, визначаємо інше семантичне наповнення. Звернімо увагу на ще один приклад (с.55). У реченні *Читай стільки, аж поки отримаєш чітке уявлення про потенціал доступного матеріалу* здобувач говорить про наявність синкретичних відношень – міри і ступеня, наслідку та темпоральності. Мабуть, є потреба пояснити (особливо це стосується викладу матеріалу для аналізу в учнівській та студентській аудиторіях), які критерії виокремлення у таких реченнях всіх трьох відношень взагалі і наслідку зокрема, позаяк ми розуміємо, що будь-яка підрядна частина апріорі має наслідок (щось та й відбулося)?

Маємо такі самі питання до речень на кшталт *Замок у нас такий, що сам закривається* (предикатно-атрибутивно-адвербіальні (наслідку) відношення); *На те коня кують, щоб не спотикався* (об'єктно-адвербіальні відношення (чому об'єктні?) та ін. Оскільки про такі відношення анонсується вже в першому розділі, подаємо зараз такі міркування. Хоча, справді, більш аргументовано такий аналіз здійснено у 4 розділі.

2. У II розділі, розглядаючи засоби вираження прислівно-кореляційного зв'язку, здобувачка подає, цілком виправдано, погляди різних дослідників на виокремлення таких компонентів. Однак вважаємо, що зазначена Анастасією Віталіївною здатність прономінатива прогнозувати «певний тип семантико-синтаксичних відношень між частинами речення» (с.70) водночас свідчить про те, що займенник може саме інформувати (актант мовлення все ж таки звертає увагу на корелят і, маючи сукупність прогнозованих (отже. інформованих) варіантів, скеровує на розуміння певної семантики, оформленої такими блоками. У цьому розділі, вважаємо, необхідним було б подати спочатку загальну семантичну структуру функційного поля (дати його схему, визначення, критерії, ядро та периферії), оскільки не зовсім зрозумілим є те, куди належать, зокрема, напівсиметричні конструкції: ближче до несиметричних чи симетричних?

3. П. 2.2.3 – *Контамінований вияв прислівно-кореляційного зв'язку в займенниково-співвідносних синкретичних реченнях* – подано побіжно. Не вистачає інформації для більш адекватного розуміння відмінностей зазначених речень від симетричних та несиметричних? Чому речення *Цей спосіб дозволяє виразно встановити ритм голосу – часто такий, що його не можна розпізнати ніякою іншою формою належить до контамінованих?*

4. Цілком позитивно сприймаємо потрактування дисертанткою ядрової зони займенниково-співвідносних несиметричних структур (III розділ) (хоча ще раз наголошуємо на доцільності у 1 чи 2 розділах подати загальну структуру такого поля). Вражає кількість проаналізованих та розкласифікованих блоків, а також чимала кількість ілюстрацій до тлумачення. Однак, вважаємо за доцільне зауважити про нечіткість критеріїв залучення до ядра конструкцій з певними корелятами: за частотністю вживання у мовленні чи за продуктивністю, чи за кількістю утворюваних блоків?

5. У реченні *Суперечка виникла з приводу того, що апостол Св.Коламба скопіював Псалтир, що належав Св. Фінніану* бачимо тільки

причині (адвербіальні) відношення, позаяк наявність компонента «з приводу того» не дозволяє визначати його як об'єкт, тому об'єктних, а разом із тим синкретичних відношень тут не повинно бути (4 розділ).

Зазначимо, що міркування, побажання та окремі зауваги, зроблені у відгуку про дисертаційну роботу, не торкаються її концептуальних положень, мають характер радше побажань і не зменшують наукової ваги дослідження.

Подана до захисту дисертація Анастасії Віталіївни Онатій є самостійною науковою розвідкою, має належний теоретичний і прикладний рівні виконання, відповідні кількість, аналіз та опис дібраного матеріалу.

Висновки до розділів та загальні висновки цілком логічні, послідовні, містять перспективу дослідження проблеми.

Зміст автореферату повністю відображає зміст усіх структурних компонентів наукової розвідки.

Основні положення дисертації достатньо апробовані на різного рівня науково-теоретичних конференціях (із яких – 4 міжнародні, 3 всеукраїнські) та у 8 одноосібних публікаціях автора, зокрема 6 – опублікованих у фахових виданнях України, 1 – у матеріалах наукових конференцій України, 1 – в інших наукових виданнях.

З огляду на все вищевикладене можемо констатувати, що дисертація «Синтаксична організація складнопідрядних займенниково-співвідносних речень несиметричної структури» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» № 567, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року та № 1159 від 30 грудня 2015 року, щодо кандидатських дисертацій, а її авторка Анастасія Віталіївна Онатій заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

І.Р.Домрачева